

بسم الله الرحمن الرحيم

درسنامه اعلموا درس سوم عربی دوازدهم تجربی ، ریاضی و انسانی

تهیه و گردآوری: ماهرخ گوهررستمی

دبیرستان شهید نرجس دخانچی منطقه ۱۷ تهران

« أسلوبُ الإستثناءِ »

اسلوب استثنا در زبان فارسی به این شکل است که در یک حکم کسی یا چیزی به وسیله ((جز یا مگر)) از مجموعه ای جدا می شود ، به عنوان مثال در جمله «دانش آموزان به جز (مگر) فاطمه آمدند» فاطمه به وسیله ((جز یا مگر)) در حکم «آمدن» از «دانش آموزان» جدا شده است با این توضیح اسلوب استثنا در عربی را یاد می گیریم.

۱. مستثنی منه

۲. ادات استثناء

۳. مستثنی

استثناء در زبان عربی سه رکن دارد

۱. **مستثنی منه:** اسمی است که قبل از ادات استثناء «إلا» می آید و معمولاً یک مجموعه را شامل می شود.

*توجه: **مستثنی منه** نقش نیست و معمولاً در جمله نقش فاعل، مفعول، مبتدا و... را دارد.*

۲. **ادات استثناء:** حرف «إلا» به معنای ((جز یا مگر)) است .

۳. **مستثنی:** اسمی است که بعد از ادات استثنا «إلا» می آید و از مجموعه قبل از الا جدا می شود.

مثال:

مستثنی منه ادات استثناء مستثنی

جاءتِ التلميذاتُ إلا فاطمة. (دانش آموزان جز فاطمه آمدند.)

مستثنی منه ادات استثناء مستثنی

(نقش: فاعل)

قرأتُ الكُتُبَ إلا هذا الكتاب. (کتاب‌ها را جز این کتاب خواندم.)

مستثنی منه ادات استثناء مستثنی

(نقش: مفعول)

التلاميذُ ناجحونَ إلا الگسلان. (دانش آموزان جز تنبل موفق هستند.)

مستثنی منه ادات استثناء مستثنی

(نقش: مبتدا)

نکات:

* کلمه (کَلَّ) به همراه مضاف الیه در صورتی مستثنی منه است که مرجع آن در جمله نیامده باشد.

مثال: مستثنی منه ادات استثناء مستثنی

كُلُّ شَيْءٍ يَنْقُصُ بِالْإِنْفَاقِ إلا العِلْمَ. هر چیزی جز علم با انفاق کم می شود.

مستثنی منه ادات استثناء مستثنی مرجع

(نقش: مبتدا - مضاف الیه)

أَكَلَ الأطفالُ كُلَّهُمُ الأطعمة إلا أميراً. (کودکان همه‌شان جز امیر غذاها را خوردند)

مستثنی منه ادات استثناء مستثنی مرجع

نقش فاعل

(مرجع کل: الاطفال)

در جمله اسمیه ای مانند (الرُّمْلَاءُ حَضَرُوا فِي صَالَةِ الْإِمْتِحَانِ إِلَّا حَامِداً) که خبر آن فعل است، ضمیر متصل «واو:فاعل» در فعل «حَضَرُوا» و مرجع آن «الرُّمْلَاءُ:مبتدا» هر دو می‌توانند مستثنی منه باشند اما بر اساس کتاب درسی «الرُّمْلَاءُ:مبتدا» مستثنی منه محسوب می‌شود نه ضمیر «واو:فاعل».

مثال های دیگر: مستثنی منه ادات استثناء مستثنی

المُتَفَرِّجَاتُ دَخَلْنَ القَاعَةَ إِلَّا قَلِيلاً مِنْهُنَّ.

مستثنی منه خبر ادات استثناء مستثنی

(نقش: مبتدا) و فعل و فاعل آن ضمیر بارز «ن»

(تماشاچیان جز اندکی از آنها وارد سالن شدند)

العَمَالُ يَرْكَبُونَ الحَافِلَةَ إِلَّا ذَلِكَ العَامِلِ.

مستثنی منه خبر ادات استثناء مستثنی

(نقش: مبتدا) و فعل و فاعل آن ضمیر بارز «واو»

(کارگران جز آن کارگر سوار اتوبوس می شوند.)

اسلوب الحصر:

روشی است که در آن حکمی به کسی یا چیزی اختصاص داده میشود.

حصر با إلاً: هر گاه حرف «إلاً» در جمله منفی بیاید و **مستثنی منه ذکر نشود** «إلاً» برای (اختصاص و حصر) می‌آید نه برای «استثناء».

به توضیحات و ترجمه دو عبارت منفی توجه کنید.

ما جاءَ إِلَّا حامِداً (در جمله منفی، پیش از «إلاً» مستثنی منه ذکر نشده است؛ بنابراین اسلوب حصر است.) (کسی جز حامد نیامده) یا (فقط حامد آمد).

ما جاءَ الطَّالِبُ إِلَّا حامِداً (در جمله منفی، پیش از «إلاً» مستثنی منه «الطَّالِبُ» ذکر شده است؛ بنابراین اسلوب، استثناء است.) (دانش آموزان جز حامد نیامدند).

روش تشخیص اسلوب حصر و ترجمه آن:

اکنون از خود می‌پرسید که چگونه می‌توان تشخیص داد که در جمله منفی، مستثنی منه ذکر نشده و اسلوب، حصر است؟

در پاسخ باید بگوییم که چنانچه عبارت قبل از «إلا» ناقص باشد؛ یعنی با توجه به نوع جمله اگر نقشی مانند (فاعل، مفعول، [نایب فاعل برای فعل مجهول]، مبتدا و خبر...) که معمولاً از جنس مستثنی هستند در آن حذف شده باشد بدین معناست که مستثنی منه ذکر نشده و اسلوب، حصر است.

دو روش برای ترجمه اسلوب حصر وجود دارد:

۱. کلمه مناسب (احد: کسی) را برای انسان و کلمه (شئیء: چیزی) را برای غیر انسان در نقش محذوف جمله قبل از «إلا» آورد و جمله را با همین کلمات فرضی ترجمه کرد.
۲. می توان با حذف «إلا» کلمه بعد از آن را در نقش محذوف و جمله را بدون «إلا» به صورت مثبت فرض کرد و با کلمه (فقط/تنها) ترجمه کرد.

مثال: لا يَنْجَحُ فِي الدَّرْسِ إِلَّا الْمُجْتَهِدُ.

منفی

۱. لا يَنْجَحُ [أَحَدٌ] فِي الدَّرْسِ إِلَّا الْمُجْتَهِدُ.

فاعل محذوف و مرفوع

کسی جز کوشا در درس ها موفق نمی شود.

یا

۲. يَنْجَحُ الْمُجْتَهِدُ فِي الدَّرْسِ

فاعل و مرفوع

[فقط] کوشا در درس ها موفق می شود.

در جمله بالا (لا يَنْجَحُ) فعل نفی است و مستثنی منه نیز قبل از حرف «إلا» ذکر نشده است بنابراین (موفقیت) فقط به شخص کوشا اختصاص دارد و تنها در او حصر شده است.

مثال: ما شاهدتُ فِي الشَّارِعِ إِلَّا سَيَّارَةً وَاحِدَةً.

منفی

۱. ما شاهدتُ [شَيْئاً] فِي الشَّارِعِ إِلَّا سَيَّارَةً وَاحِدَةً.

مفعول محذوف و منصوب

(در میدان جزیک خودرو چیزی ندیدم)

۲. شاهدتُ سَيَّارَةً وَاحِدَةً فِي الشَّارِعِ

مفعول و منصوب

(فقط] یک خودرو در خیابان دیدم)

در جمله (ما شاهدت) فعل نفی است و مستثنی منه نیز قبل از حرف «إلا» ذکر نشده است بنابراین دیده شدن فقط به یک خودرو اختصاص دارد و تنها در او حصر شده است.

نکته: اگر اسم یا خبر افعال ناقصه منفی (لیس، ماکان، لا یکون، لم یکن و...) پیش از «إلا» نیامده باشد، اسلوب حصر است.

مثال ۱: لَيْسَتِ الْغَايَةُ إِلَّا نَجَاحُكَ.

فعل ناقص منفی

لَيْسَتِ الْغَايَةُ «شَدِيدًا» إِلَّا نَجَاحُكَ.

خبر محذوف «لیست»

(هدف، چیزی جز موفقیت تو نیست)

یا

الغاية نَجَاحُكَ .

خبر

(هدف [فقط] موفقیت توست) .

۲: مَاكَانَ فِي الْبَيْتِ إِلَّا أَخِي.

فعل ناقص منفی

مَاكَانَ فِي الْبَيْتِ «أَحَدٌ» إِلَّا أَخِي .

(در خانه، کسی جز برادرم نبود)

یا

كَانَ فِي الْبَيْتِ أَخِي .

اسم مؤخر «کان»

در خانه [فقط] برادرم بود.

نکاتی ویژه علاقمندان:

- اعراب مستثنی که مستثنی منه آن در جمله ذکر شده، همیشه منصوب (با علامت **ـَـ**) در مفرد، « **يَن** » در مثنی، « **يَن** » در جمع مذکر سالم، « **اِت و اِت** » در جمع مؤنث سالم) است.

لا يَنْجِحُ النَّاسُ فِي الْحَيَاةِ إِلَّا المُجْدِّينَ
مستثنی منه ادات استثناء مستثنی و منصوب با ياء (جمع مذکر سالم)
(نقش: فاعل و مرفوع)

مردم جز تلاشگران در زندگی موفق نمی شوند.

ما رَسَبَتِ الطَّالِبَاتُ فِي الْإِمْتِحَانِ إِلَّا المُتَكَاسِلَاتُ
مستثنی منه ادات استثناء مستثنی و منصوب با كسره
فاعل و مرفوع

دانش آموزان جز تنبل ها در امتحان مردود نشدند.

دَخَلَ الطَّلَابُ الصَّفَّ إِلَّا اِثْنَيْنِ مِنْهُمْ.
مستثنی منه ادات استثناء مستثنی و منصوب به ياء (اسم مثنی مذکر)
نقش فاعل

دانش آموزان جز دو نفر از آن ها وارد کلاس شدند.

نکته: مستثنی اگر ضمیر، اسم اشاره (جز مثنی « هَذَيْنِ، هَاتَيْنِ » یا اسم موصول (جز مثنی « الَّذِينَ، اللَّتَيْنِ ») باشد، اعراب آخر آن ثابت است و تغییر نمی کند:

إِنَّ التَّلَامِيذَ نَاجِحُونَ فِي الْإِمْتِحَانِ إِلَّا الَّذِينَ يَتَكَسَلُونَ.
مستثنی منه ادات استثناء مستثنی
(نقش: اسم إنّ)

نکته: هرگاه در جمله منفی، اسم بعد از «إِلَّا»، مرفوع با علامت (ُ -) در مفرد و جمع مونث سالم و جمع مکسر، «انِ» در مثنی، «ونَ» در جمع مذکر سالم باشد، مستثنی منه در جمله وجود ندارد و اسلوب، حصر است.

کسی جز علی به من کمک نکرد (تنها علی به من کمک کرد).
ما سَاعَدَنِي إِلَّا عَلِيٌّ.

فعل منفی اسم مرفوع

کسی جز دو مرد موفق نشدند (تنها دو مرد موفق شدند).
ما نَجَحَ إِلَّا الرَّجُلَانِ.

فعل منفی اسم مرفوع

نکته: در استفهام انکاری نیز اسلوب حصر اتفاق می افتد، چنان چه قبل از «إِلَّا» مستثنی منه ذکر نشود:

هل جزاء الإحسانِ إِلَّا الإحسانُ؟

هل جزاء الإحسانِ (شیءٌ) إِلَّا الإحسانُ؟ آیا پاداش نیکی چیزی جز نیکی است؟

خبر محذوف

یا

جزاء الإحسانِ الإحسانُ. پاداش نیکی (تنها) نیکی است.

خبر